

מפלסי נתיבות* על עבודותיה האחרונות של מיכל ביבר

מתוך התערוכה "דברי הימים", בית-האמנים, 2019, תל-אביב

מאת: אילן ויזגן

"לחותרים בימים בעלטת הליל

רחוקים ממכורה, מקרוב, מגואל

ולהוטי געגועים נוהרים הם הלום..."

(אפרים תלמי)

מיכל ביבר היא ציירת שאוהבת להיות בבית. בשני העשורים הקודמים יצרה בסדנאות שונות ואף במקלט – חלל עבודה כמעט הכרחי לאמנים בישראל. בשנים ההן נהגה לסייר ולצייר הרבה מחוץ לסטודיו: נופים ברחבי הארץ, או ציור בטבע (העירוני) עם ניחוח אימפרסיוניסטי. בשמונה השנים האחרונות משמש לה הבית כסטודיו, והשנים האלה מאופיינות בהתכנסות בד' אמות, בציורי תפנים ובציור הנוף העירוני הניבט מהחלון. אבל לפני כשנתיים חל מפנה בעבודות, בעקבות צפייה בתכנית טלוויזיה שעסקה בפליטים המנסים לחצות את הים בסירות, בדרכם ליבשת אירופה.

תכנית הטלוויזיה היתה הגורם המניע ליצירת גוף העבודות הנוכחי, המאוכלס כולו בדימויים מן התקשורת, הכתובה והמשודרת. הדימויים המתווכים מתורגמים לציור שלעיתים ממלא את הבד ולעיתים "שתול" בתוך סצנה ביתית. סוגת התפנים בציור, המייצגת בדרך כלל את המרחב הביתי, המזוהה עם התכנסות ואינטימיות, מתחברת כאן באופן מרתק עם ציור חברתי/פוליטי, כזה העוסק בהיבטים אוניברסליים ודילמות מוסריות. כשם שבציורים קודמים ביבר ציירה את סביבתה הקרובה תוך הסתכלות מן החלון, כך היא נושאת כאן את מבטה לעבר מקומות רחוקים באמצעות מסך הטלוויזיה; וכשם שהחלון תחם עבורה את פיסת הנוף העירוני, כך המסך תוחם את ההתרחשות אי-שם בים התיכון, התרחשות המקפלת בתוכה טרגדיה גדולה.

חלק מציורי התפנים מעיד בעצמו על האופן בו נבנית תמונת המציאות של האמנית, לפחות זו שמשתקפת בגוף העבודות שלפנינו: צפייה בטלוויזיה וקריאה; באחד הציורים, בת דמותה הכפולה של הציירת צופה בטלוויזיה במה שנראה ככתבה או דיווח על פליטים בלב ים, או משתהה מול ספרי האמנות שעל המדפים. ואכן, בעקבות הדימויים המצולמים ביבר יוצאת למסע משלה, בתוך עולם הציור, כשהיא חוצה בתוך כך ג'אנרים וסגנונות. היא נעה מן הפיגורטיבי אל המופשט, על בד ועל נייר, ומעלה על דעתנו אזכורים מתולדות האמנות – ציור אירופי רומנטיציסטי מן המאה ה-19 מחד גיסא, וציור עכשווי ומקומי מן העבר הקרוב מאידך גיסא. דימוי הסירה הזעיר בתוך מרחבי הים הכהים מזכיר לנו ציירים כקספר דויד פרידריך או וויליאם טרנר, בעוד עיבודיו השונים אצל ביבר הם הדים לעיסוק בדימוי הסירה באמנות הישראלית, בעיקר בהקשרים של מסעות

ונדודים: סירות המעפילים של אברהם אופק, הסירות הסכמטיות של אריה ארוך, הסירות המטאפוריות של משה גרשוני ושל אסף בן צבי, ספינות הרפאים של יהושע בורקובסקי, והסירות המתיילדות של בלו סימיון פיינרו, אם למנות רק מעט.

אין לי ספק שהדמיון בין טרגדיית הפליטים החדשים המתדפקים על שערי אירופה לפליטים היהודים במלחמת העולם השנייה ואחריה לא נעלם מעיניה של ביבר, שהרי טראומת השואה, העלייה הבלתי-לגאלית לארץ-ישראל, עצירת המעפילים בלב ים וגירושם לקפריסין ולאירופה תוך קיפוח חייהם של רבים, צרובים בזיכרון הקולקטיבי שלנו. בדומה להם, מאות אלפי פליטים חצו את הים התיכון בשלוש השנים האחרונות, בעיקר מהמזרח התיכון ואפריקה, בדרכם לאירופה, וזהו רק חלק קטן מזרם הפליטים שכן רובם הגיעו למדינות ערביות ומוסלמיות מחוץ לאירופה, וגורלם כמעט נעלם מעינינו. מאלה שביקשו להגיע למדינות באירופה, אלפים מצאו את מותם בדרך ליעד, בעיקר במימי הים התיכון. ביבר מציבה את דימוי הסירה בלב ים, במין מקום שהוא שום מקום, כאנטיטזה המוחלטת למושג הבית. מעניין לציין בהקשר זה כמה פרטים ביוגרפיים שבאופן מודע או לא מודע אולי תרמו לעניינה של ביבר בפליטים, עד כדי הקדשת גוף עבודות שלם לנושא. אביה, שאול ביבר, היה מלוחמי הפלמ"ח למען כינונו של בית לאומי בארץ-ישראל, וממפקדי אוניית המעפילים "אקסודוס". כזכור, אלפי ניצולי השואה שאכלסו את האונייה וניסו להגיע לארץ גורשו על-ידי הבריטים בחזרה לגרמניה, ושאול ביבר היה ממארגני המאבק נגד הגירוש.

"כל מי שנוסע בלילה אלי לילה – אני הוא" כתב מחמוד דרוויש, פליט אף הוא, בשירו הרהורים חטופים על עיר עתיקה ויפה לחוף הים התיכון. בדומה לו, ההזדהות של ביבר עם גורלם של הפליטים ניכרת היטב בציורים: הגשם המכה על הסירות בלב ים נדמה לעיתים כגשם של דמעות, והים עצמו הופך לעיתים לים אדום, ים של מוות. גם הפרחים הנוכחים תמיד בציורי התפנים חודרים כאן אל ציורי הים ומחדדים את תחושת הצער והאבל. לא מן הנמנע כי הבחירה שלה ביצירת ספר אמן כחלק מגוף העבודות הזה, מהדהדת את כתיבת ההיסטוריה והנצחת הזיכרון. הדפים הכפולים עליהם משתרעים הציורים מחלקים אותם לשניים ומעלים על דעתי את הציורים על נייר של משה קופפרמן, שהרבה לקפל את גיליון הנייר לפני שצייר עליו כשזיכרון הקיפול נשמר בתוך הציור. כידוע, ציוריו של קופפרמן עסקו בזיכרון ומחיקתו, על אף היותם מופשטים לחלוטין.

מיכל ביבר מוכיחה בגוף עבודות זה שבכוחו של הציור להתמודד עם סוגיות הרות גורל, גם אם רק לעיתים רחוקות יצליח להביא לשינוי. במציאות עולמית שבה טרגדיה רודפת טרגדיה וחדשות האתמול הן כבר חדשות ישנות, הציור מתגלה שוב כעד וכמשמר זיכרון, במובן הקרוב ביותר להנצחה.

*שם המאמר והציטוט שבראשו לקוחים משירו של אפרים תלמי, שנכתב בשנות השלושים של המאה הקודמת.